

חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה

הרב ארי דוד קאהן

1. שמות פרק יג:

שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה' (ז) מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ: (ח) וְהַגִּדְתָּ לְבָנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:

2. רש"י שמות פרשת בא פרק יג פסוק ח

בעבור זה - בעבור שאקיים מצותיו, כגון פסח מצה ומרור הללו:

3. הגדה של פסח - נוסח ההגדה:

וּאֲפִילוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים כָּלֵנוּ נְבוֹנִים כָּלֵנוּ זְקֵנִים כָּלֵנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בְּיִצְיַאת מִצְרָיִם. וְכָל הַמְרֻבָּה לְסַפֵּר בְּיִצְיַאת מִצְרָיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח: מַעֲשֵׂה בְרָבִי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בְרַק וְהָיוּ מְסַפְּרִים בְּיִצְיַאת מִצְרָיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רְבוּתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שְׁחָרִית:

4. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז עמוד א

תנו רבנן: חכם בנו - שואלו, ואם אינו חכם - אשתו שואלתו. ואם לאו - הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח - שואלין זה לזה. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

5. תוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק י

הלכה יא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון אגוזין תמרים וקליות חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפלו בינו לבין בנו אפלו בינו לבין עצמו אפלו בינו לבין תלמידו (הלכה יב) מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש

6. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ו עמוד א

כדתניא: שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות.

7. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פסחים פרק א

שואלין בהלכות פסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג. בבית וועד שואלין קודם שלשים יום. רשב"ג אומר שתי שבתות. אתייא דר' יוחנן כרבנן ודחברייא כרשב"ג. א"ר יוחנן טעמון דרבנן שכן משה עומד בפסח ראשון ואומר להן הלכות הפסח השני. ודחברייא כר' שמעון בן גמליאל שכן משה עומד בראש חודש ואומר להם הלכות הפסח:

8. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פסחים פרק י

תני ר' חיה כנגד ארבעה בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול. בן חכם מהו אומר [דברים ו כ] מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אותנו אף אתה אמור לו [שמות יג יד] בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. בן רשע מהו אומר [שם יב כו] מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו [שם יג ח] בעבור זה עשה ה' לי עשה לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מה אומר [שמות יג יד] מה זאת אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס

לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחילה א"ר יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו:

9. מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יח

חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח) לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנא' והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. ד"א מה העדות והחוקים ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות וגו'.

10. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יג פסוק ח

והגדת לבנך אף על פי שלא (י)שאלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו ל[בין] עצמו ובינו לבין אחרים מנין ת"ל והגדת לבנך. בעבור זה עשה יי לי כל זמן שגופו של פסח קיים עשה יי לי יכול עד שנצטרפה זכות כולן אילו כן לא היו כדי בדבר ת"ל בעבור זה מלמד שכל אחד מישי היה כדי שיעשו נסין על ידיו. סל' פסו'

11. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת בא - בשלח פרק יג

והגדת לבנך. יכול מראש חודש, יתחיל האב להגיד לבנו הלכות הפסח, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך: וצריך ליטול בידו מצה ולומר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כו', וכן מרור יטלנו בידו ויאמר מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שם שמררו, אבל בבשר אסור ליגע ולומר פסח זה, שאין אנו אוכלין פסח בחוצה לארץ, ואסור לאדם לומר כבש זה יהיה לפסח, אלא יאמר כבש זה יהיה לנו לאכילה: בעבור זה עשה ה' לי.

12. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שיר השירים פרק א

שמן תורק שמך. תי"ו במקום יו"ד, לפי שאותיות אית"ן מתחלפות. ופירושו של פסוק כשם שהשמן הטוב המריקין אותו מכלי אל כלי וריחו נודף, כך יצא שם הצדיקים במקום שנשחטו על קדושת השם, כגון רשב"ג נשיא ישראל ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול בן כהן גדול, שבא הקוסנטור בימי מלכות הרשעה ומצאם יושבין בעזרה נושאים ונותנים בהלכות הפסח, נטלם והביאם לפני המלך.

13. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים, בליל חמשה עשר בניסן--שנאמר "זכור את-היום הזה אשר יצאתם" שמות יג, כמו שנאמר "זכור את-יום השבת" שמות כז. ומנין שביליל חמשה עשר--תלמד לומר "והגדת לבנך, ביום ההוא לאמר: בעבור זה" שמות יג, ח, בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך. (ב) ואף על פי שאין לו בן, אפלו חכמים גדולים--חגיבים לספר ביציאת מצרים; וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו, הרי זה משבח.

14. משנה מסכת פסחים פרק י

(ד) מזוגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשל, הלילה הזה פלו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אויב אבי, עד שיגמור כל הפרשה כלה:

(ה) רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח, מצה, ומרור. פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים. מרור, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. בכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות יג), והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לפיכך אנחנו חובין להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה, ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחרות, מגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו, הללויה:

15. רמב"ם הלכות חמץ ומצה נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות, כך הוא: מתחיל על כוס שני ואומר, בבהילו יצאנו ממצרים. הא לחמא עניא, דאכלו אבהתנא [דנפקו מארעא] בארעא דמצרים. כל דכפין, ייתי וייכול; וכל דצריך לפסח, ייתי ויפסח. שתא הקא, לשנה הבאה בארעא דישראל; שתא [הדא] הקא עבדי, לשתא דאתיא בני חורי.

16. חידושי הגרי"ז סימן ריד

בתוספתא דפסחים פ"י ה"ח איתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה אפי' בינו לבין בנו וכי מעשה ברבנן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות פסח כל הלילה עד קרות הגבר.

וצ"ע מה שייטיה דהלכות הפסח לסיפור יציאת מצרים, ומוכרח מדברי התוספתא דלא רק בסיפור הנס דיצ"מ מתקיים הסיפור דיצ"מ, אלא גם בלימוד ההלכות, וע"כ הוא חייב לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, (ועיי ג"כ בטור סי' תפ"א שהביא כן בשם ר' יונה יע"ש).

ובזה יש לבאר מה דאיתא בהגדה של פסח חכם הוא הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אתכם, ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. וצ"ע דהא איירי בסיפור יצ"מ ומה זה שאומר "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח" דמאי שייטיה דהל' פסח לסיפור יצ"מ, ולהנ"ל מבואר היטב דלא רק בסיפור הנס דיצ"מ מתקיימת המצוה דסיפור יצ"מ, אלא גם בלימוד הלכות פסח מתקיים המצוה דסיפור יצ"מ, א"ש זה שמשיב לו כך.

17. הגדה של פסח אמרי שפר הנצי"ב

כהא לחמא עניא... הוספה והקדמה זו לגוף ההגדה נתחדשה בבל. וסופה יוכיח השתה הכא וכו'. וכן מוכח מהא דהלשון ארמית. וכ"כ הרמב"ם תחלת סדר הגדה. נוסח הגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות... שבעיקר סיפור יציאת מצרים יש נפקא מינא בין בזמן שבית המקדש קיים וישראל יושבים על אדמתם. בין בזמן הזה שישראל מפוזרים בגלות בארץ לא להם. דבזמן שבית המקדש קיים היה עיקר סיפור יציאת מצרים על הפסח מה שהוא בא להזכירנו שפסח ה' על בתי בני ישראל במצרים. אבל על דברי המצה לא היה רוב דברים... מה שאין כן בזמן הזה עיקר סיפור יציאת מצרים בא על המצה מה שהוא בא להזכירנו...

מצה זו: ...אלא הענין דבזמן שהיה קרבן פסח היה סיפור הגדה על ענין של פסח... איך היה ולמאי כדרך החוקרים דבל לתכליתו איש לפי כחו. אבל על אודות המצה לא דברו הרבה כי אם תודה על הנס שגאל הקב"ה. אבל משחרב בית המקדש וישראל בגולה הוא להיפך, אין עיקר הספור ע"ד הפסחה. אלא על שלא הספיק בצקם של אבותינו... להחמיץ...

18. שמות פרק יט, ד

(ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על-כנפי נשרים ואבא אתכם אלי:

19. תרגום המיוחס ליונתן - תורה שמות פרק יט:ד

אתון חמיתון מה די עבדית למצראי וטענית יתכון על עננין הי פעל גדפי נשרין מן פילוסין ואובילית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי:

20. כתר יונתן שמות פרשת יתרו פרק יט:ד

אתם ראיתם מה אשר עשיתי למצרים ונשאתי אתכם על עננים כמו על כנפי נשרים מן רעמסס והובלתי אתכם למקום בית המקדש לעשות שם פסח ובההוא לילה השבת אתכם לרעמסס ומשם קרבתי אתכם ללמוד תורתי:

21. תוספתא מסכת מגילה (ליברמן) פרק ג

שואלין הלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בבית הועד שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום רבן שמעון בן גמליאל אומי שתי שבתות יום טוב הראשון של פסח קורין בפרשת הנף שבתורת כהנים ושאר כל ימות הפסח מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה בעצרת שבעה שבועות ויש אומי בחדש השלישי

22. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סו עמוד א

פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת. אמרו לו: מנין לך? אמר להם: נאמר מועדו בפסח ונאמר + במדבר כח+ מועדו בתמיד. מה מועדו האמור בתמיד - דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח - דוחה את השבת. ועוד, קל וחומר הוא: ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת - אינו דין שדוחה את השבת. מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם - עצלות שהיתה בכם, שלא שמתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא, הנח להן לישראל אם אין נביאים הן - בני נביאים הן. למחר, מי שפסחו טלה - תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי - תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.

23. מסכתות קטנות מסכת כלה פרק א

הקורא פסוק משיר השירים ועשהו כמין זמר, וכן הקורא פסוק מדברי תורה שלא בזמנו, מביא מבול לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת, רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור המנגנים בו גוים, אומר לה, בתי, אם כן בשעה שהן שמחים מה יהיו עושין, אומרת לפניו רבונו של עולם, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה ובתלמוד ובמדרש ובאגדות, ואם עם הארץ הוא יעסוק בהלכות הפסח בפסח, ושל עצרת בעצרת ושל חג בחג. העיד ר' שמעון ואמר כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם.

24. דף על הדף פסחים דף קטז עמוד א

ברמב"ן (מלחמות רפ"ק דברכות) ובריטב"א (סדר הגדה) ובמהרש"א (ח"א) כאן מבואר בהדיא דמה שאמר ר"ג דלא יצא ידי חובתו, היינו חובת פסח וחובת מצה וחובת מרור, וכן מבואר לכאן בשבלי הלקט שכתב דבזה"ז שאין לנו קרבן פסח לא היינו צריכין לומר פסח זו שאנו אוכלים וכו' אלא דאמרינן כן לזכר להזמן שביהמ"ק קיים. אמנם ברמב"ם (הלי חו"מ פ"ז ה"ה) מבואר דלא יצא חובת הגדה קאמר, וכן נקט הפרי מגדים (פתיחה להלי ק"ש) והמנח"ח (מצוה פ"א) והתפארת ישראל כאן.